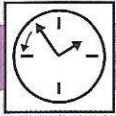
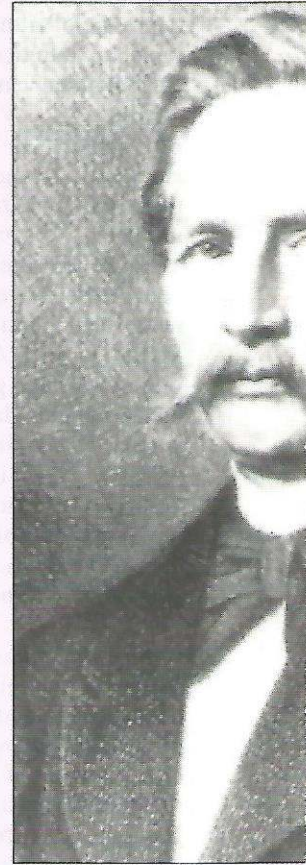

ANDREAS CHRISTIAN GERLACH (1811-1877)

Veterinair verleden

Tot de dierenartsen, die een grensverleggende invloed hebben gehad op ons vakgebied, kan zeker Andreas Christian Gerlach worden gerekend. De veterinaire-historicus Reinhard Froehner aarzelde niet om hem, 66 jaar na zijn dood, 'der größte deutsche Tierarzt' te noemen. In vergelijking met anderen als Damman, Dieckerhoff, Schütz, Ellenberger, Kitt, Lydtin, Eugen Fröhner, Ostertag, wiens namen in het collectieve geheugen misschien beter zijn blijven hangen, zou hij deze eretitel vooral daarom verdienen omdat hij op eigen kracht een beslissende invloed heeft weten uit te oefenen op belangrijke onderdelen van de veterinaire wetenschap en op de status van het veterinaire beroep. Voor Gerlach was de wetenschap het hoogste goed op aarde. Het was zijn overtuiging dat het geringe aanzien van het beroep en de beperkte maatschappelijke betekenis ervan alleen konden worden verbeterd door een oriëntatie op de natuurwetenschap. De natuurwetenschappelijke geneeskunde verdrong in het midden van de 19^e eeuw de romantische natuurfilosofie die in Duitsland zo lang zonder vruchtbare resultaten de geneeskunde had gedomineerd. Als adept van de moderne richting verwierp Gerlach de speculatieve beschouwingwijze; slechts exacte waarnemingen konden in de pathologie tot geldige conclusies leiden. Uitkomsten van microscopisch onderzoek, auscultatie, percussie, temperatuurmeting en sectiebevindingen dienden de grondslagen voor de ziektekunde te worden. Hij heeft binnen de diergeneeskunde aan het begin gestaan om deze, thans zo vanzelfsprekende principes te propageren en in zijn werk tot gelding te brengen. Deze ziens- en handelwijze, gestut door zijn bovenmatige werklust en zijn vermogen om autoriteiten, collega's en leerlingen te overtuigen, hebben hem voor de na hem komende generaties tot de belichaming van de verwetenschappelijking van de diergeneeskunde gemaakt.

Gerlach werd in 1811 in Wedderstedt, een dorp in de Harz, geboren. Nadat zijn vader om het leven was gekomen, werd hij op driejarige leeftijd ondergebracht bij een kinderloos boerengezin in de buurt van Halberstadt. Nog op de dorpschool raakte hij zo onder de indruk van de plaatselijke veearts dat niets hem kon weerhouden om ook veearts te worden. Daar de financiële middelen hiertoe ontbraken, kwam hij vooreerst in de leer bij de dorpsmid. Na twee jaar ging Andreas naar Halberstadt. Hier waren middelbare scholen, die hij vanwege gebrek aan geld echter niet kon bezoeken. Hij ging op zoek naar leerlingen van de hogere klassen die bereid waren om hem voldoende kennis bij te brengen om toelatingsexamen te kunnen doen aan de *Tierarzneischule* in Berlijn. Dankzij zijn enorme wilskracht is het hem gelukt om na 3½ jaar voorbereiding de sprong te wagen.

In april 1830 werd Gerlach als student aangenomen aan de Koninklijke Veeartsenijschool in Berlijn. Ook is het hem gelukt - zij het met veel ontberingen en met geleend geld - om in oktober 1833 zijn diploma te behalen.

Onmiddellijk daarna is hij in militaire dienst gegaan. Hij kwam bij het tiende huzarenregiment in Aschersleben, waar hij gelegenheid had om praktische ervaring op te doen. Na 3½ jaar vestigde hij zich als praktiserend dierenarts in Hettstedt bij Eisleben. Hier heeft hij in korte tijd een grote praktijk opgebouwd zodat hij zijn schulden kon afbetalen en in staat was in het huwelijk te treden met de dochter van de burgemeester. In 1845 kreeg hij de functie van districtsveearts in het hem zo bekende Halberstadt. Het examen dat hiervoor nodig was had hij al tien jaar daarvoor afgelegd. Daarbij was zijn gebrekkige schoolkennis op het punt van stijl en spelling aan het licht gekomen, zodat hij dit een jaar later moest overdoen. Niemand die sterker deze tekortkomingen besefte dan hijzelf, zodat hij zijn hele leven eraan heeft gewerkt om lacunes in zijn kennis te dichten. Hij las bij voorkeur over geologie en geschiedenis en hij kreeg het Engels, Frans en Italiaans zover onder de knie dat hij de vakliteratuur in die talen goed kon lezen.

Tijdens zijn praktijkjaren schreef Gerlach menige bijdrage voor het *Magazin für die gesammte Thierheilkunde* van Gurlt en Hertwig. Hiervan maakte vooral zijn studie 'Die Blutseuche des Schafes' (in 1846 ook als monografie verschenen) grote indruk. Hierin toonde hij als eerste aan dat het 'vuur of bloed der schapen' miltvuur was.

In het najaar van 1846 aanvaardde hij in Berlijn de post van repetitor en van assistent bij Gurlt, waardoor hij zich verder kon bekwalen in de topografische anatomie. In 1849 werd hij benoemd tot leraar. Zijn leeropdracht was: algemene pathologie en therapie, gerechtelijke diergeneeskunde en veterinaire politie; verder gaf hij gedurende enige jaren operatieleer of speciële pathologie en therapie, en soms ter vervanging van een collega ook nog bepaalde onderdelen van de veeteelt. Delen van zijn leerstof legde hij in twee leerboeken vast: *Lehrbuch der allgemeinen Therapie* (1853; 2.Ausg., 1868) en *Handbuch der gerichtlichen Thierheilkunde* (1862; 2.Ausg. 1872).

Voor bepaalde sectoren van Berlijn en Potsdam fungeerde hij als veearts in overheidsdienst (respectievelijk als *Kreistierarzt* en als *Departementstierarzt*), hetgeen een extra salaris opleverde en het voordeel had dat hij er met zijn studenten de talrijk voorkomende infectie- en bedrijfsziekten kon bestuderen. De Buitenpraktijk waarvan hij de leiding had, won door deze activiteiten aan betekenis. Als eerste is hij begonnen jaarstatistieken van de in Pruisen opgetreden infectieziekten te publiceren, een voorbeeld dat geleidelijk door de andere Duitse staten is gevolgd. Aan deze overzichten werden casuïstische mededelingen toegevoegd, die hij, gedurende enige jaren samen met Leisering, uitgaf onder de titel *Mittheilungen aus der thierärztlichen Praxis im Preußischen Staate*. De periode tot aan zijn vertrek naar Hannover in 1859 werd de vruchtbaarste van zijn leven. Aan de universiteit volgde hij colleges en kwam er in contact met de leidinggevende medici waaraan Berlijn in die dagen rijk was. De daar door Schoenlein, Virchow en Reinhardt verkondigde principes droeg hij naar het eigen vakgebied uit. Gerlach maakte er bijvoorbeeld een gewoonte van om ten dode opgeschreven patiënten eerst uitvoerig te onderzoeken, waarbij hij de gegevens die percussie en auscultatie opleverden noteerde om deze daarna te verifiëren aan het onderzoek post mortem. In deze tijd was de toepassing van de microscoop in de diergeneeskunde nog vrijwel onbekend. De ontdekking van Schoenlein *et al.* dat schimmels de oorzaak van ziekten konden zijn, zette Gerlach ertoe aan om zich het gebruik van dit instrument eigen te maken. Hij maakte een uitgebreide studie van dermatomycosen en schurft, die in 1857 als monografie verscheen.

In 1859 aanvaardde Gerlach de benoeming tot directeur van de Koninklijke Veeartsenijschool te Hannover. Hij had hierbij bedongen, dat hij de titel van professor zou krijgen. In Zuid-Duitsland was deze titel heel gewoon; in Noord-Duitsland kwam hij daarentegen bij de veeartsenijscholen niet voor. Gerlach insisterde op de toekenning van de titel omwille van het aanzien van het vak.

In Hannover, waar zowel binnen de school als binnen de beroepsgroep nogal wat problemen waren, heeft hij inderdaad kans gezien om de diergeneeskunde meer aanzien te geven. Hij bepleitte de aanstelling van veeartsen in overheidsdienst, hij adviseerde bij het opstellen van wetten op het gebied van besmettelijke dierziekten en bij het nemen van maatregelen om ongelukken bij het consumeren van ondeugdelijk vlees te voorkomen. In de eerste plaats eiste hij dat de studenten een betere vooropleiding dienden te hebben alvorens toegelaten te worden; pas nadat Hannover in 1866 bij Pruisen werd ingelijfd, kwam in 1869 het besluit af dat tenminste de onderbouw van het middelbaar onderwijs doorlopen moest zijn. De eerste drie internationale veeartsenijkundige congressen (Hamburg, 1863, Wenen, 1865, Zürich, 1867) boden hem gelegenheid zijn inzichten ook aan een internationaal forum bekend te maken. De profilering van zijn school zal ongetwijfeld bevorderd zijn door de uitgave van een *Jahresbericht der Königlichen Thierarzneischule in Hannover*, die hij begon en waarvan hij de delen over 1868 en 1869 grotendeels vulde.

Gerlach nam een groot deel van het onderwijs voor zijn rekening; zo doceerde hij algemene en speciële pathologie, algemene en speciële therapie, pathologische anatomie en gerechtelijke diergeneeskunde. Verder leidde hij het werk in de kliniek.

De dictaten van een van zijn leerlingen (Christian Stümpel) uit 1859-1860 zijn bewaard gebleven. Transcriptie en analyse hiervan door twee promovendi geven inzicht in de aard van zijn onderwijs. Het gebouwencomplex in Hannover werd tijdens het directoraat van Gerlach uitgebreid met onder andere een kliniek voor kleine huisdieren, een aula en een smederij met acht vuren. Verder werden de nodige administratieve reorganisaties doorgevoerd zoals het aanleggen van een kliniek-journaal en de catalogisering van de bibliotheek. In zijn Hannoversche tijd verrichtte Gerlach onderzoek over trichinen, runderpest (waarvoor hij enige tijd in Nederland verbleef en met Hengeveld en Hekmeijer samenwerkte; de resultaten werden in boekvorm vastgelegd), droes en vooral over tuberculose. Hij toonde zich een overtuigd contagionist. Nadat Villemin in 1865 erin was geslaagd om de besmettelijkheid van humane tuberculose voor andere soorten (cavia en konijn) te bewijzen, bewees Gerlach, dat de parelziekte van het rund (tuberculose van de longvliezen) overdraagbaar is via enting en voeding. Zijn conclusie, dat de melk en het vlees van tuberculeuze dieren vooral gevaarlijk zijn vanwege het grote risico op tuberculose voor de mens baarde veel opzien. Hij raadde dan ook dringend aan om vlees en melk van tuberculeuze dieren voor menselijke consumptie uit te sluiten. Het zal niet verbazen, dat hiervan grote conflicten het gevolg waren met aan de ene kant de behouders van de menselijke gezondheid en aan de andere kant de zich benadeeld voelende veehouders.

In 1870 werd aan Gerlach de hoogst bereikbare veterinaire positie aangeboden: directeur van de Koninklijke Veeartsenijsschool te Berlijn als opvolger van Gurlt, waarbij hij tevens als eerste niet-medicus werd benoemd tot lid van de Gezondheidscommissie en als 'Geheim Medicinalrat'. Had hij in Hannover nog wel eens een uurtje over om zich aan zijn liefhebberijen te wijden, zoals het lezen van Franse boeken (Gerlach was een van de beste kenners in Duitsland van de Franse veterinaire literatuur), in Berlijn werkte hij van de vroege ochtend tot de late avond. Vooral de administratieve aangelegenheden van de school, die voordien aan een afzonderlijke functionaris waren toevertrouwd, en talrijke nevenfuncties vroegen veel van zijn tijd. Overbodig te zeggen, dat dit niet alleen ten koste ging van zijn gezinsleven maar ook van zijn gezondheid.

Toch leidde hij met hart en ziel de kliniek en het is vooral aan zijn grote faam als clinicus te danken, dat het patiëntenaanbod sterk toenam. Werden er in 1867 nog 1225 patiënten aangeboden, waarvan het overgrote deel uit paarden bestond, in 1873 was dit aantal opgelopen tot 3000. Van zijn publicaties uit de tweede Berlijnse periode moet vooral zijn boek *Die Fleischkost des Menschen vom sanitären und marktpolizeilichen Standpunkte* uit 1875 genoemd worden, dat volgens een modern auteur (Hofschulte) pionierswerk is geweest. Daarnaast nam hij de uitgave op zich van de voortzetting van het *Magazin für die gesammte Thierheilkunde* van Gurlt en Hertwig, dat vanaf 1875 ging verschijnen onder

de titel: *Archiv für wissenschaftliche und praktische Thierheilkunde*. In de eerste drie jaargangen vindt men bijdragen van zijn hand.

Onder zijn leiding werd het docentencorps vernieuwd. Hierdoor kon een betere verdeling van de onderwijstaken naar specialisme worden doorgevoerd. Door de kwaliteit van de benoemden kon Berlijn uitgroeien tot een toonaangevend centrum van veterinaire wetenschap. Belangrijk is dat hij een splitsing heeft doorgevoerd tussen de anatomie en de pathologische anatomie niet alleen wat vakgebied maar ook wat gebouwen betreft. Op de nieuwe leerstoel voor de pathologische anatomie werd Wilhelm Schütz benoemd. Ook richtte hij een chemisch laboratorium in en breidde hij de lessen in chemie en physica uit. Opvallend is, dat hij in 1871 al een varkensstal liet aanleggen, waaruit geconcludeerd mag worden, dat in die periode in het te Berlijn gegeven onderwijs aandacht werd besteed aan deze diersoort, die toen het overgrote aandeel in de vleesproductie was gaan leveren.

Gerlach heeft kans gezien om, dankzij zijn enorme wils- en werkracht de diergeneeskunde een groter aanzien te geven zowel in de maatschappijlijk opzicht als bij beoefenaren van de natuurwetenschappen en de humane geneeskunde.

Zijn gezondheid bleek niet opgewassen tegen de enorme werkdruk die het directoraat met zich meebracht. Zijn maagklachten namen toe en uiteindelijk overleed hij aan maagkanker in de zomer van 1877. De Amerikaan Frank S. Billings, die onder hem gestudeerd had, getuigde toen: "The veterinary profession of the world has lost its standard bearer, the leader of its forlorn hope. Bourgelat was indeed the one to lay the foundation of veterinary education; but Gerlach was no less the first to make a scientific study of the requirements of veterinary education: narrowing his entire energies to the one point - the introduction of a scientific method into our teaching and practice. Our late director was indeed a Luther in the school of veterinary thought". Bij het eeuwfeest van de Berlijnse school in 1890 werd Gerlach met een meer dan levensgroot standbeeld geëerd en werden zijn verdiensten nog eens in herinnering gebracht. Datzelfde deed de veterinair-historicus Wilhelm Rieck in 1966, aldus zijn voorrecht tijdens het 20ste Internationaal Congres voor de Geschiedenis der Geneeskunde besluitend: "Sein Werden und Wirken personifiziert den Entwicklungsgang des ganzen tierärztlichen Standes, nicht nur im deutschen Sprachraum, sondern in Europa und der übrigen Welt; sein Denkmal, in Erz gegossen, verkörpert somit Eigenkraft und Werdegang der Veterinärmedizin und ihrer Standesvertreter".

Deze rubriek wordt verzorgd door leden van het Veterinair Historisch Genootschap

A.M./E.P.O.

LITERATUUR

- Billings F.S. In memory of Andreas Christian Gerlach. The veterinary journal, 1877; 5: 302-305.
- Driesch A van den. Geschichte der Tiermedizin. München, 1989; p.171, 176,189.
- E.P.O. Voorgangers: dierenartsen uit vroeger tijd: Ernst Friedrich Gurlt (1794-1882). Tijdschr Diergeneesknd, 1998; 123: 412-413.
- Föcking P. Eine Kollegmitschrift von Christian Stümpel nach Vorlesungen von A.C. Gerlach und K.W.A. Günther geschrieben 1859/60 an der Tierärztliche Hochschule Hannover. Inaugural-dissertation. Hannover; 1973.
- Froehner, R. Die tierärztliche Hochschule Hannover. Schilderung ihrer Entwicklung. Beitr. Gesch. Vet.Med., 1943/44; 6: 11-17, 48-55, 80-117, 146-155. (Ook in: *Die Tierärztliche Hochschule in Hannover 1778-1953*. Hannover, 1953).
- Hofschulte, B. 'Die Fleischkost des Menschen' von Andreas Christian Gerlach (1875). Dtsch. Tierärztl. Wschr., 1988; 95: 334-338.
- Leisering Th. Andreas Christian Gerlach. Archiv f.wiss.u.pract.Tierheilkunde. 1877; 4: 1-38.
- Nussbaum R., Eine Kollegmitschrift von Christian Stümpel nach Vorlesungen von A.C. Gerlach und K.W.A. Günther geschrieben 1859/60. Inaugural-dissertation. Hannover; 1975.
- Renk, W. Begründer der tierärztlichen Wissenschaft. Berl. Münch.tierärztl. Wschr., 1962; 75: 35-36.
- Rieck, W. Der Einfluß des Berliner Geheimen Medicinalrats Andreas Gerlach auf die europäische Veterinärmedizin. In: *Verhandlungen des 20. Internationalen Kongresses für Geschichte der Medizin. Berlin, 22-27 Augustus 1966*. Hildesheim, 1968. p. 582-587.